

RESENSIES/REVIEWS

HEYNS, J.A. 1988. *Teologiese Etiek: Sosiale Etiek. Deel 2/2*. Pretoria : NG Kerkboekhandel. 433 bl. R40.

Resensent: J.H. van Wyk (Dep. Etiek, HTS/PU vir CHO)

Teologiese Etiek 2/2 is die laaste deel van Heyns se omvattende studie oor die Christelike etiek. Daarmee het hy 'n formidabele bydrae tot die uitbou van die etiek gemaak en die eerste breed-opgesette etiek in Suid-Afrika (Afrika?) gelewer. Daar kan verwag word dat hierdie *Etiek* die penne nog vir lank in in beweging sal hou. 'n Pluspunt van dié publikasie is dat dit ook in 'n baie vloeiende styl en vanuit reformatoriese en koinkryksperspektief geskryf is. Op haas elke bladsy staan behartigenswaardige dinge sodat die skrywer voortdurend tot besinning en herbesinning aanspoor.

Ons let kortliks op die *inhoud* om daarna 'n aantal *evaluerende opmerkings te maak*.

Hierdie studie, wat eintlik 'n vervolg is van Deel 2/1 waarin gehandel is oor huweliksverband, gesinsverband en kultuurverband, behandel volksverband, staatsverband en kerkverband.

Inhoud

Wat die *volksverband* (1-75) betref, word aandag bestee aan bepaalde begrippe (stam, ras, volk en nasie), die oorsprong van 'n volk(e) en die wese van 'n volk. In laasgenoemde geval word ook ingegaan op sosiaal-etiese implikasies ten opsigte van die eie en die ander. Volksliefde, volksidentiteit, volksonderwys, volksgroei (demografie), volksbodem (ekologie), volk- en rasverheerliking kom onder die loep. Voorts word ook aspekte soos diensbaarheid, voogdyskap, diskriminasie en apartheid belig. Hierop volg 35 bladsye aantekeninge (75-110).

Heyns oordeel (tereg) dat 'n *volk* nie 'n skeppingsordening is nie (6,9,22) en dat die *eenheid* van die mensheid meer fundamenteel is as die *verskeidenheid* van volke (8). Meer volke kan ook saam een nasie vorm (5,143). Apartheid het gestrand op "die harde rotse van ekonomiese realiteite", "dié eksperiment het nie gewerk nie" (49).

In die tweede deel kom *staatsverband* (11-239) ter sprake. Afgesien van beskouinge oor die staat, word gekyk na die wese, oorsprong, gesag, reg-as-norm, mag en funksie van die staat. 'n Christelike staat word geregverdig (136), maar 'n Christelike politieke

party afgewys (149). Breedvoerige aandag word aan staatlike konflik-etiek bestee - soos byvoorbeeld doodstraf, burgerpligweiering (waaronder pasifisme) en gewelddadige protes (waaronder terrorisme, revolusie, anargisme en oorlog). Hierna volg 45 bladsye aantekeninge (239-284).

Deel drie vra aandag vir *kerkverband* (285-392) en wel soos dit in verband staan met die sosiale etiek. Nadat die wese van die kerk bespreek is, word gekyk na intrakerklike en ekstrakerklike sosiaal-etiese aspekte, waarby ingegaan word op die teologieë van rewolusie en bevryding asook swart teologie. Voorts word anti-kerklike sosiaal-etiese bedreiginge van nader beskou. Dertien bladsye aantekeninge volg hierna (342-405).

Heyns sien die kerk as een van talle gestaltes van die Godsryk (287), hoewel hy beklemtoon dat die kerk volkome uniek is (340-341). Die belangrikste politieke taak van die kerk is "om steeds kerk te bly" (34).

Diskussievrae

Dit moet ten seerste waardeer word dat die skrywer aparte aandag aan *volksverband* bestee het en dat hy 'n dinamiese volksbeskouing ontwikkel het: "Vermenging van volke word nie deur die Skrif verbied of as sonde veroordeel nie" (11). Tog moet die vraag gestel word of die skrywer nie plek-plek die teologiese waarde van 'n volk te hoog aanslaan nie, byvoorbeeld as hy volksgenote as "naaste naastes" omskryf (21), 'n uitspraak wat in die lig van Matteus 12:50 moeilik gehandhaaf kan word. 'n Punt waar ek heeltemal van die skrywer verskil, is ten opsigte van sy positiewe waardering van die konsep *voogdyskap*. Selfs al sou onderskei word tussen goeie en slegte voogdyskap, is die kernvraag: wie mandateer die voogde en op grond waarvan? Word die konsep van voogdyskap nie gedra deur die ideologiese voorveronderstelling van rasse/volksmeerderwaardigheid nie?

In die gedeelte oor *staatsverband* word dikwels *regeringsverband* bedoel (vgl. ook 323-328) en die skrywer gee dit soms ook toe (136). Meer terminologiese duidelikheid sou op hierdie punt van waarde wees. Soos reeds opgemerk, het die skrywer positief geantwoord op die vraag of 'n staat/regering Christelik kán wees en behóórt te wees. Tog is dit 'n uiters aktuele vraag of dit in alle gevalle so behoort te wees. Wat van lande (bv. Rusland) waar die Christendom ver in die minderheid is? En word die roeping van die staat, naamlik regshandhawing, hiermee nie te veel verbreed nie? Is die teokrasie van die Nuwe Testament nie in 'n groot mate 'n *geloofsbelydenis* nie?

Terwyl Heyns geloofs- en godsdienbesware as moreel verantwoord ten opsigte van militêre dienspligweiering beskou, verwerp hy politieke besware (182-183). Persoonlik sou ek wou sien dat ook politieke gewetensbesware om die volgende redes aanvaar-

baar sal wees: moreel, omdat dit die gewete bind (Rom. 2:15); juridies, omdat sodaniges as "gewoontemisdadigers" eintlik lewenslank behoort gestraf te word - wat natuurlik nie gebeur nie; en rasioneel, omdat dit sinloos is om jong manne vir sodanige "oortreding" vir 'n paar jaar gevangenis toe te stuur in plaas van om gemeenskapsdiens te laat verrig. Militêre diensplig is 'n geesteskind van die Franse Rewolusie en roep om 'n kritiese ingesteldheid.

Heyns wys 'n revolusie af en kies tereg vir 'n fundamentele reformasie (214). Tog oordeel hy dat revolusie as "allerlaaste middel" onvermydelik kan word (217). Myns insiens is 'n revolusie volgens Marxisties-Leninistiese model moreel onaanvaarbaar. Hier moes Heyns verder onderskei het deur as alternatief die die morele reg tot 'n *rebellie* (Calvyn) te oorweeg, of nog beter, die reg tot geweldlose verset. Die skrywer lewer 'n indringende bespreking van oorlogsetiek en konkludeer saam met Douma ten opsigte van kernwapens: onbruikbaar vir oorlog maar onmisbaar vir vrede (237). Dit is egter jammer dat die skrywer hier nie ingegaan het op die groot aantal fundamentele besware teen die afskrikkingsteorie (of deterrentteorie) nie (vgl. my *Etië van Vrede* 1984:27-28).

Metodologies is dit nie korrek om pasifisme (net) onder die subhoof "militêre dienspligweiering" en oorlog onder "gewelddadige protes" te behandel nie.

Wat *kerkverband* betref, aanvaar die skrywer 'n legitieme diversiteit van taal en kultuur, geloofsbeleving en geloofsekspressie: "afsonderlike kerke vir afsonderlike bevolkingsgroepe is nie in beginsel verkeerd nie, mits natuurlik ook aan die eenheid van die kerk konkreet-sigbare uitdrukking gegee word" (331). Die formulering "afsonderlike kerke" is egter vir misverstand vatbaar en skep (waarskynlik onbedoeld) die indruk dat etnisiteit kerkwees struktureer. Oor hoe *konkreet* die kerklike spreke behoort te wees en of die kerk slegs met *beginsel*uitsprake moet volstaan, bestaan groot verskil van mening. Heyns kies vir laasgenoemde (343,344). Vir beginseluitsprake bestaan gewigtige argumente, maar daarmee is die saak myns insiens nog nie besleg nie. Die vraag is nie of die profetiese roeping van die kerk konkreet of abstrak moet wees nie, maar die vraag gaan oor die *áárd* van die konkreetheid. Soms moét die kerk uiters konkreet wees, soos Natan teenoor Dawid: U is die man!

By 4.6 sou die skrywer aandag kon gegee het aan 'n evaluering van die feministiese teologie.

Metodologies het ons voor ons feitlik twee boeke: eerstens die beskrywende deel en tweedens 93 bladsye aantekeninge. Die feit dat die skrywer nie die Harvard-verwysingsmetode gebruik nie, maak die leeswerk ietwat gekompliseerd. Die boek word afgesluit met 'n handige weergawe van die inhoud van dele 1 en 2/1, gevolg deur 'n

beknopte sakelys en 'n literatuurlys.

Samevattend: Heyns het te midde van veel kerklike aktiwiteite 'n bewonderenswaardige taak aangepak en suksesvol voltooi. Dit is 'n boek ryk aan teologiese insig, vol van etiese advies en 'n belangrike toevoeging tot die uitbou van 'n Afrikaanse teologie. Selfs by verskil van mening bly die bestudering van hierdie *Etië* 'n verrykende ervaring.

APPEL, A. 1988. *Die distrik Oudtshoorn tot die tagtigerjare van die 19e eeu: 'n sosio-ekonomiese studie*. Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, jr. 51 dl. II. Die Staatsdrukker, Pretoria. Prys nie vermeld nie.

Resensent: P.F. van der Schyff (Dept. Geskiedenis, PU vir CHO)

Sedert die verskyning van die eerste uitgawe van die reeks *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis* twee-en-vyftig jaar gelede, is altesaam 167 wetenskaplike geskiedeniswerke langs hierdie weg onder die aandag van vakkundiges, navorsers en belangstellendes gebring. Gegewe die stadiums van ontwikkeling wat historiese navorsing oor meer as 'n halwe eeu deurgegaan het, was hierdie reeks nog altyd 'n vertoonvenster van net die beste vakmanskap; dié tradisie word meer as gehandhaaf deur die doktrale proefskrif van André Appel van die Universiteit van Port Elizabeth, getiteld *Die distrik Oudtshoorn tot die tagtigerjare van die 19e eeu: 'n sosio-ekonomiese studie*.

Die argiefjaarboek is primêr daarop ingestel om aan argivale navorsing, wat in velerlei opsigte as die hoeksteen van geskiedenisvorming beskou kan word, blootstelling te gee. Nie alleen word dit wel deeglik ook in hierdie werk gedoen nie, maar word die fokus by herhaling gerig op die ontsaglike volume bronne wat deurgewerk moet word om die geskiedenis te rekonstrueer en om dan, op grond van die rekonstruksie, tot bepaalde konklusies en bevindinge te kan geraak. Dit word betwyfel of enige ander dissipline in hierdie opsig by die geskiedeniswetenskap kan kers vashou.

Appel se bronnestudie het wyd geloop en getuig van jare se noukeurige naspour en opteken van gewens. Honderde lêers in dosyne argiefgroepe in veral die Kaapse Argief maar ook in die NG-Kerkargief, die C.P. Nel Museum en die Munisipale kantoor te Oudtshoorn is gebruik. 'n Massa amptelike regeringspublikasies is ook deurgewerk. Op die koop toe moes hy 'n menigte gepubliseerde werke fynkam om agter die kap van die byl betreffende die byna braakveld van Oudtshoorn se vroegste geskiedenis te kom.

Met 'n vaardige pen en op onderhoudende wyse beskryf, evalueer, verklaar en interpreteer Appel die doen en die late, die wel en die wee van die mense van hierdie

geografies-geïsoleerde en historiesverwaarloosde Klein Karoogebied. Dit begin met Jan van Riebeeck se ruiltogte in die binneland in wat meerdere kennis oor die uitgestrekte binnelande terugbring; dit verkry momentum tydens die veeboerpionierstydperk van die 18de eeu, om dan in 'n besettings- of vestigingsfase vaste gestalte aan 'n lewenskragtige gemeenskap tussen die bergreekse te gee.

Die studie val uiteen in drie afdelings. Eerstens maak die leser kennis met die mistieke "Kannaland" (die oorsprong van die pragtige naam kon ongelukkig nie opgeklaar word nie - p.20) as pioniersgebied, tot ongeveer 1811. Hierna, na die vestigingsfase afgehandel is, word 'n beskrywing gegee van die Agterbergse streke, dit wil sê die gebied tussen die Swart- en Gamkarivier in die weste en die Olifantsrivier hoër op. Die derde fase breek aan met dorpsstigting in 1848 en word deurgetrek tot ongeveer 1890 toe die vestigingsfase van die belangrike volstruisbedryf afgeloop was.

Die skrywer maak van tabelle en grafieke gebruik om statistiese gegewens in sy teks deur te gee; tabelle oor lesingsplase en bevolkingsgetalle is as bylaes aangeheg en die werk word afgerond met 'n uitvoerige indeks.

Op knaphandige wyse integreer die skrywer die chronologiese en die tematiese aanbiedingswyse om sake soos plaaslike bestuur, ekonomiese ontwikkelig, verbindingsweë en kommunikasie, kerklike lewe, onderwys en bevolkingsverhoudinge te belig. Dieselfde geld vir aspekte soos mediese en gesondheidsdienste, verenigingslewe, sport, watertoevoer en behuising.

Die ontstaan en die ontwikkeling van die volstruisbedryf, wat nie alleen as die "grootste enkele ingryping op die tradisionele ekonomiese bestaanspatroon in die distrik" (p. 322) uitgewys word nie, maar wat ook aan Oudtshoorn roem en bekendheid ver buite die landsgrense gegee het, figureer uiteraard in hierdie studie. Hier word onder andere gewys op die beheptheid met hierdie bedryf en op die voor- en nadele wat dit vir die gebied ingehou het - veral die feit dat dit 'n demper geplaas het op die ontwikkeling van 'n veelsydige akkerboubedryf (p. 179 e.v.).

Ander interessante bevindinge is die neiging tot groepsgebondenheid, waarskynlik te wyte aan geografiese faktore (pp. 291 e.v., 320), die feit dat die koms van die koerante vir baie mense "'n poort na die buitewêreld" was (p. 319) en die relatief swak behuisingstoestande in vergelyking met die res van die Kaapkolonie (pp. 297-298).

As uiteindelige somtotaal gee Appel 'n beeld van 'n goedge-differensieerde plattelandse gemeenskap wat deur ywer en kundigheid die natuurwetenskap omvorm, die isolasiegevaar oorwin en veral met behulp van die kerk en die onderwys gemeenskapsontwikkeling verseker het. Hierdie studie is onontbeerlik vir 'n deeglike begrip van die

Oudtshoornse samelewing in die twintigste eeu, ook wat betref hierdie gemeenskap se plek en rol in die breër nasionale opset en moet Appel se studie as nog 'n blokkie in die mosaïek van die breë Suid-Afrikaanse samelewing verwelkom word.

VOS, CAS & MULLER, JULIAN. 1990. *God in ons lyding*. Pretoria : Orion. 181 bladsye.

Resensent: C.J.H. Venter (Dept. Diakoniologie, PU vir CHO)

Hierdie boek is 'n uitgawe in die reeks *God, mens en wêreld*. Die doel met hierdie spesifieke uitgawe word deur die redakteurs in hulle verantwoording soos volg gestel: "Hierdie boek wil alle lesers laat nadink oor die raaisel van die lewe, oor die lief en leed wat lyding vir mense en oor mense bring. Die boek wil ook die prediker help om sinvol oor dié werklikheid te praat en te preek. Om dit te kan doen, het die prediker nie net teologiese nie, maar ook ander werklikheidsperspektiewe op lyding nodig. Dié perspektiewe kan in verskillende opstelle duidelik gesien word. Al word lyding vanuit verskillende temas belig, bly die een groot tema dwarsdeur die boek die teenwoordigheid van God in ons lyding. Dit is juis sy aanwesigheid wat ons bestaan 'tussen eina en amen' die moeite werd maak."

Die eerste gedeelte van die werk word in beslag geneem deur perspektiewe op lyding vanuit die teologie, die mediese wetenskap, die psigologie, asook 'n maatskaplike perspektief. Die publikasie word afgesluit deur 'n persoonlike perspektief van iemand wat self 'n kind aan die dood afgestaan het.

Hierdie wyse van aanpak moet positief beoordeel word. Dit is nie net die pastor wat met lyding te doen kry nie, maar ook ander "professies". Dit kan die pastor se insig in en begeleiding van lydendes en hulle dierbares net ten goede kom om ook na lyding te kyk deur die bril van ander wetenskappe. Dit kan ook die pastor daarvan weerhou om in sy herderlike werk net een bepaalde singewing (bv. opvoeding) aan menslike lyding toe te ken.

Die grootste deel van die boek (bladsye 35-179) word in beslag geneem deur preekontwerpe. Hierdie onderafdeling word verdeel in "Temapreke" en "Troospreke" en is almal toegespits op lyding. Onder "Temapreke" word aspekte van lyding tematies in behandeling geneem, byvoorbeeld: eensaamheid in lyding, innerlike stryd en lyding, bevryding in lyding, hoop in lyding, lyding in hoop, ensovoorts. Die onderafdeling "Troospreke" is gerig op bepaalde eksistensiële lydensituasies, byvoorbeeld die dood van 'n ouer, die duisternis van selfmoord, wanneer 'n soldaat nie terugkeer nie, dood na 'n ongeluk, dood van 'n kankerpatiënt, dood na 'n hartaanval.

Die preekriglyne word gebied deur 'n bepaalde werksmetode met elke toepaslike teks

te volg. Eers word 'n hermeneutiese en eksegetiese verkenning gedoen, gevolg deur teologiese en etiese vrae, homiletiese riglyne en word afgesluit met liturgiese riglyne.

Wat in hierdie werksmetode opval, is die erns wat gemaak word om 'n bepaalde teks of perikoop te laat sê wat hy wil sê. Die kern is dat nie lyding as sodanig in die middelpunt staan nie, maar wat God in bepaalde gedeeltes uit sy Woord oor lyding openbaar. Uiteraard sou hier en daar vraagtekens geplaas kan word rondom sekere hermeneutiese en eksegetiese bevindinge en die deurtrek daarvan in die preek.

Wat die waarde van die werk verhoog, is dat die bydraes en insette van nie minder nie as negentien outeurs in die boek saamgebundel word. Hierdie werkswyse lei daartoe dat 'n genuanseerdheid die bydraes kenmerk. So word gewaak teen bepaalde ongesonde eensydighede in die aanbieding.

'n Laaste punt wat hier genoem moet word, is dat die preke nie pasklaar aangebied word nie. *Riglyne* vir die hantering van die teks word gebied. So het 'n pastor wat die riglyne gebruik steeds wye beweegruimte vir sy eie aanpak en beklemtoning.

Die drukwerk is afgerond en die netjiese slapband doen nie afbreuk aan die werk nie.

Ek wil graag die werk aanbeveel as wetenskaplik op peil en prakties baie bruikbaar.

Visie en missie. Vision and mission. IRS 25jaar/years (1962-1987). Die reformatories-evangeliese lewensvisie en die toekomstige missie van Christelike hoer onderwysinrigtings in wêreldperspektief. The reformatory-evangelical vision of life and the future mission of Christian higher educational institutions in world perspective. Wetenskaplike bydraes van die PU vir CHO. 1989. Potchefstroom : IRS/PU vir CHO 147 p.

Resensent: P.W. Bingle (Gereformeerde Kerk Kaapstad)

Die titel van die publikasie is 'n gelukkige keuse. Die bundel artikels - wat die feeslesings bevat wat by die silwerjubileum van die Instituut vir Reformatoriese studie op 12 en 13 November 1987 gelewer is - bied inderdaad visie op die missie van Christene as brugbouers in die koninkryk van God. Die artikels, elkeen vanuit 'n eie verwysingsraamwerk, wil aan die godsdienstige vorming van die mens in al sy ryke fasette 'n lewensbeskoulike verruiming bied.

Die onderskeie bydraes is gepubliseer in die taal waarin hulle aangebied is om, volgens die samesteller, "iets van die internasionale karakter van die feesvieringe te laat blyk". Die sewe-tal artikels in die bundel, waarvan die eerste vyf as feeslesings tydens die silwerjubileum aangebied is, is die volgende:

- * *Potchefstroom, Afrika roep jou!* (B.J. van der Walt, Direkteur vir IRS);
- * *The reformational-evangelical vision of life and the future mission of Christian higher educational institutions in a (Southern) African context* (P.Z. Mukwena, principal of the Christian College of Southern Africa, Harare, Zimbabwe);
- * *The reformational-evangelical worldview and the future mission of institutions for Christian higher education in a North American context* (A.M. Wolters, associate professor of Religion and Greek, Redeemer College, Ancaster, Ontario, Canada);
- * *De reformatorisch-evangeliese lewensvisie en de toekomstige missie van Christelike hoger onderwysinrigtingen in Europese konteks* (J.D. Dengerink, emeritus-professor in Reformatorische Filosofie, Driebergen, Nederland);
- * *Die reformatories-evangeliese lewensvisie en die toekomstige missie van Christelike hoër onderwysinrigtings in Oosterse konteks* (T. van der Walt);
- * *Relevant Christian theological education for Africa* (B.J. van der Walt);
- * *Om "in U lig" te wandel - lewensbly* (B.J. van der Walt).

Elke skrywer open perspektiewe wat nie sommer maar algemene kennis is nie, dit wil sê - 'n bepaalde graad van kundigheid spreek deurgaans uit die artikels. Die publikasie sou, wat die vorm betref, egter as populêr-wetenskaplik bestempel kan word, aangesien bibliografiese verwysings by sommige artikels verskyn (sonder presiese verwysings) terwyl dit by ander in die geheel ontbreek. In 'n enkel geval word ook die indruk geskep dat die bibliografiese aanwysings gebruik word om sekere publikasies bekend te stel.

'n Besondere verdienste van hierdie saamgestelde werk is die sensitiviteit om 'n integraal-Christelike lewensvisie op die wêreld en op die lewenspraktyk van die menslike bestaan te ontwikkel. Die toespitsing daarvan is nie slegs op sogenaamde teologiese of etiese uitsprake gerig nie. Deurgaans word ook op die praktyk gefokus, soos dit in die onderskeie artikels aan die orde kom. So kom Suidelik-Afrika, Afrika, Noord-Amerika, Europa en die Ooste insiggewend onder die loep.

Hoewel die beklemtoning in die onderskeie artikels veral op die missie en verantwoordelikheid van die Christelike universiteite en hoër onderwysinrigtings val - enersyds op hulle interne missie deur interaksie en kruisbestuwing tussen die verskillende vakdisiplines en andersyds op die na buite, na die wêreld gerigtheid - het die onderskeie bydraes beslis ook waarde deur die appèl wat gemaak word op elkeen wat in die Christelike belydenis staan. Dit gee aan die publikasie 'n leeswaarde ook buite universitêre kringe.

Die gehalte feeslesings in *Visie en Missie/Vision and Mission* komplementeer en felisiteer die Instituut vir Reformatoriese Studies by geleentheid van sy silwerjubileum! Die publikasie bied inderdaad 'n wyehoeklensvisie op missie.